

„FEMEIA” ÎN MENTALUL ROMÂNESC (în baza experimentului asociativ)

„THE WOMAN” IN ROMANIAN MENTALITY
(on the basis of the associative experiment)

Lilia TRINCA,
doctor, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

The modernity has revolutionized the concept of woman in Romanian mentality. The results of the associative experiment proved that in the linguistic conscience of Romanians, the image of woman has acquired a character, mainly positive which is associated with the patience, the kindness, the diligence, the beauty, the love (especially the maternal one) and the self-giving.

1. Imaginea femeii a fost dintotdeauna una complexă, simbolizînd atît puritatea, cît și păcatul, atracția, dar și teama, perversiunea și vrăjitoria etc., oscilînd în funcție de epocă, tendințele culturale, mentalitate sau chiar fantezmele masculine.

Privind statuile cu Afrodite grecești, ești tentat să crezi că misoginismul este o inovație modernă, ceea ce, de fapt, reprezintă un fals. Platon așeza femeia între bărbat și animal. Aristotel o socotea „un mascul mutilat și imperfect”. Să ne amintim apoi de legenda potrivit căreia toate relele ar proveni din cutia unei femei – Pandora. Vederea Medusei transforma pe oricine în stană de piatră. Xantipa i-a făcut zile grele lui Socrate. Circe îi prefăcea în porci pe cei care se lasă înșelați de farmecele ei. În fine, o bună parte din floarea masculină a aheilor moare la Troia, fiindcă o femeie a fost necredincioasă bărbatului ei. Numai că toate aceste exemple au un revers: mulți filosofi au recunoscut, fără să se jeneze, că cea mai mare parte din teoriile lor le-au fost inspirate de femei frumoase.

Așadar, ce este Femeia? Unii o blamează, alții o adoră! Cineva consideră că femeia e sculptura unui artist desăvîrșit, consacrat sau, diametral

opus, a unui anonim, de multe ori dezagreabil, care ajunge să se vaite jalnic că materialul brut nu a fost de calitate, scuzîndu-și neputința și proasta pregătire profesională. Adevărul este însă că, folosindu-ne imaginația, putem vedea o femeie slabă ca una puternică, dispusă oricînd să apere, cu orice preț, pe acel ce a creat-o, a respectat-o și a divinizat-o, deci practic totul depinde de optica pe care o adoptăm: putem vedea ceea ce dorim să vedem, de fapt, la o femeie.

2. În studiul de față ne-am propus să investigăm unul din conceptele de bază ale culturii române – conceptul de *femeie*. Prin *concept* înțelegem un construct științific, prin care se caracterizează resursele mentale sau psihologice ale conștiinței noastre, acea sursă de informații care reflectă cunoștințele și experiența omului. Conceptul, ca unitate a conștiinței umane, poate fi studiat prin diferite mijloace lingvistice, una din cele mai eficiente modalități fiind metoda asocierilor verbale.

Introducerea în cadrul disciplinelor umaniste a paradigmei antropocentrice, în care fenomenele lingvistice sînt studiate în strînsă corelație cu omul, conștiința, viziunea lui despre lume a determinat cercetarea activă, în

diferite ramuri ale lingvisticii moderne, a proceselor de conceptualizare a realității. Paradigma antropologică presupune deplasarea intereselor cercetătorului de la obiectul perceput spre subiect, cu alte cuvinte se analizează omul cu ajutorul mijloacelor limbii și viceversa se analizează limba prin prisma omului (subiectului). „Limba-jul, după cum afirmă E. Coșeriu, este prima înfățișare a conștiinței umane ca atare (dat fiind că nu există conștiință vidă [...]) și, în același timp, prima înțelegere a lumii din partea omului” [Coșeriu: 2009, 159]. „Așadar, adaugă E. Coșeriu, lumea noastră este, mai întâi, o lume dată și ordonată prin limbaj, și totuși o lume mediată „obiectiv” și extralingvistic prin limbajul însuși. Limbajul însuși oferă și mijlocul pentru depășirea originalului „fapt de a aparține unei anumite limbi” al acestei lumi. În calitate de concepere intuitivă a ființei „lucrurilor”, limba reprezintă, în același timp, un acces către lucrurile înseși” [*ibidem*, 132].

După cum se știe, limba poate fi caracterizată din diferite puncte de vedere (social, fiziologic, semiotic, culturologic, filozofic, logic etc.), dar, în principiu, ea include patru componente distincte: fizică, întrucât limba se manifestă sub formă sonoră și/sau grafică; biologică, întrucât limba e legată de anumite organe care participă în activitatea de vorbire; psihică, întrucât limba – sub forma ei de sistem – se păstrează în psihicul uman și, grație acestui fapt, ea asigură activitatea de vorbire a emițătorului și a ascultătorului; culturală, întrucât limba, după convingerea lui E. Coșeriu, este „pe de o parte, baza culturii, a întregii culturi și, pe de altă parte, [...] o formă a culturii” [Coșeriu: 2002, 102].

Cultura se prezintă drept mijlocul prin care o etnie se adaptează la lu-

mea reală. Ea mediază raportul dintre om și lume, constituindu-se similar unui sistem de coordonate, în care purtătorii culturii există și acționează. Fiecare reprezentant al unei culturi poartă în conștiința sa fragmente ale tabloului comun, avînd, în același timp, sentimentul clar al existenței tabloului integral din care cunoaște doar părți. În procesul de evoluție a etniei, unele aspecte ale tabloului lumii se pot modifica, dar, în schimb, rămîn intacte elementele structurale fundamentale ale inconștientului etnic colectiv, prin a cărui prismă omul receptează lumea (pentru alte detalii, a se vedea și [Цивьян]).

Anume limba este condiția esențială și mijlocul principal, care asigură și facilitează ca cultura, după părerea specialiștilor, să-și îndeplinească, fără dificultăți, funcțiile ei de bază: a) de cunoaștere și de transformare a realității înconjurătoare; b) de comunicare a informațiilor social importante; c) de modelare lingvală (prin semne) a tabloului lumii; d) de cumulare, adică de colectare și de stocare a informațiilor; f) de direcționare, adică de influențare; g) de adaptare, adică de asigurare a armoniei dintre „Eu-l colectiv” (comunitatea etnolingvală) și ambianța înconjurătoare [Алефиренко, 270].

Deși conceptul de „femeie” este unul universal, existent în tabloul lingvistic al lumii tuturor popoarelor, considerăm că el comportă un specific național în TLL al românului. Cunoștințele extralingvale re-creează mozaicul tabloului lingval al lumii pentru vorbitorul nativ de limbă. Or vorbitorul trăiește într-o lume de nume, titluri, fraze și texte întregi. Numele atribuite realiilor din jurul nostru fac ca această lume nestatornică să devină una durabilă și stabilă, creează iluzia cunoaște-

rii și deținerii ei: dacă cunoaștem numele, apoi și realia ce poartă acest nume ne este familiară. În același timp, cunoașterea numelor este o parte componentă a competențelor lingvistice ale omului. De aceea experimentul asociativ este considerat drept una din cele mai obiective metode de cercetare, ce poate oferi cea mai exhaustivă informație despre obiectul analizei.

3. Principalul avantaj al abordării asociative în lingvistica cognitivă și psiholingvistică constă în faptul că asigură spontaneitate, caracter imparțial al reacțiilor respondenților, reprezentând o apreciere obiectivă a realității, a relațiilor semantice actuale dintre cuvinte și imaginile mentale reflectate în cadrul culturii lingviale. Un alt atu ar fi și viteza de acumulare a datelor, ceea ce face ca experimentul asociativ să fie o metodă productivă de diagnosticare a schimbărilor din conștiința lingvală în cadrul anumitor grupuri sociale, precum și la scară regională și națională.

Am aplicat *Testul de asociere liberă* la circa 150 de studenții de la Facultățile de Filologie, Limbi și literaturi străine, Științe reale (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, care au fost rugați să scrie cuvinte-reacții la stimulul *femeie*. Pentru toți limba română era limbă maternă.

Rezultatele experimentului asociativ le-am supus procedurii de interpretare cognitivă: Cele mai frecvente asociații sînt:

Rolul de mamă (35)

Reprezintă sexul feminin (24), sexul frumos (21), doamnă (13)

Are copii (21)

Este soție (12).

4. Reacțiile identificate sînt destul de numeroase, ceea ce sugerează importanța conceptului dat pentru vorbitorii limbii române. Am întreprins ten-

tativa de a modela conceptul dat în conștiința lingvală cognitivă a românilor, relevînd principalele tipuri de asociații verbale și clasificîndu-le în următoarele componente:

- * de imagine (30 %)
- * informațională (20 %)
- * enciclopedică (15 %)
- * interpretativă (35 %).

4.1. Componenta de imagine este foarte neomogenă și include imagini de percepție, care sînt dominante și apar în baza de senzații vizuale, acustice, tactile, gustative:

* Imaginile vizuale relevă aspectul exterior al femeii – *enigmă 6, eleganță 6, blondă, brunetă, forme, finețe, grație, intuiție, lacrimă 3, lumină 2, mireasă, melancolie, privire senină rafinement 2*; diverse lucruri implicite (din anturajul ei) – *cosmetică, bijuterii, oglindă, cumpărături, fustă, sutien, basma emoții emancipare, plîns*; silueta femeii sau anumite părți ale corpului ei – *picioare lungi 5; picioare 3, piept mare 3, slabă, grasă, cu siluetă, barbă*;

* Imagini tactile *căldură 9, mîngîiere*;

* Imagini auditive *strigăt, bîrfe*;

* Imagini gustative *dulceața mierii, mîncare, dulce 2*;

* Imagini olfactive *parfum, miros de lapte*;

Și imagini cognitive care au la bază o metaforă:

- imagini **zoomorfe** – *fluture 6, leoaică 4, pisică 3/mîșă 2, vulpe 2, albină 2, furnică 2*;
- **fitomorfe** – *floare 15, floare mereu vie 1, ghiocel, puf de pădărie*;
- **imagini ale naturii** – *ploaie 3, rîu lin 2, rază de soare 2, rădăcină 2, roua dimineții 2, cer senin 2, anotimp, izvor, zbucium, apă curgătoare, natură*;
- **bird imagini** - *curcă, lebădă*.

Imaginile zoomorfe sînt cele mai complexe în structura conceptului de *femeie* și reflectă diverse trăsături ale acesteia: grația, viclenia, hărnicia, fertilitatea ș.a.

4.2. Componenta informațională a conceptului de *femeie* include un minim suficient de trăsături cognitive, ce identifică trăsăturile distinctive ale fenomenului în cauză: *este mamă* 33, *are copii* 15, *bunică* 7, *opusă bărbatului* 5, *fertilitate* 3, *e cea care dă viață* 2, *graviditate, persoană, părinte*.

4.3. Componenta enciclopedică a conceptului de *femeie* conține reacții de ordin cognitiv, ce sugerează:

* vîrsta: *tînără* 4, *trufanda* 2, *domnișoară* 2;

* statutul social: *căsătorită* 6, *măritată* 4, *soție* 3, dar și *familie* 7, *amantă*;

* profesia îmbrățișată sau preferințele: *bucătăreasă* 4, *bucătărească foarte bună, profesoară* 2, *dădacă* 2, *florăreasă, farmacistă*; ocupațiile preferate – *protecție, business, cumpărături, fotbal, președinte*;

* atitudinea față de muncă: *harnică* 7, *hărnicie* 2, *responsabilă* 3, *responsabilitate* 5;

* gradul de rudenie: *fiică, soacră, soră*.

4.4. În cadrul componentei interpretative, putem releva cîteva subcomponente:

- **Evaluativă**. Evaluarea cognitivă constă din totalitatea trăsăturilor cognitive evaluate, cuprinzînd atît evaluarea de ansamblu, cît și evaluarea unor calități specifice:

* aspectul fizic: *feminitate* 46, *frumusețe* 18, *frumoasă* 16, *gingășie* 15, *gingașă* 13, *atrăgătoare* 5, *gingașă, cea mai gingașă ființă* 2, *drăguță, elegantă, feminină, finețe* 2, *fermecătoare* 2, *fină, grațioasă, încîntătoare, îngrijită, roșcată, amabilă, chipeșă*;

* sentimentele provocate: *fericire* 4, *iubită* 3, *dorită* 2, *iubită* 2, *dragă* 2, *dragoste pătimașă* 2, *ignorată, pasiune, plăcere*;

* specificul caracterului: *bună* 10, *ambitioasă* 8, *binevoitoare* 4, *harnică* 4, *muncitoare* 4, *îndrăzneță* 4, *emotivă* 4, *optimistă* 4, *comunicativă* 3, *mîndră* 3, *ascultătoare, agresivă, blîndă* 3, *calmă* 3, *răbdătoare* 3, *șireată* 2, *încrezută în sine* 2, *blajină, comunicativă, cu suflet mare, deschisă, darnică, duioasă, egoistă, energetică, grăbită, mărinimoasă, organizată, șmecheră, șarmantă, zîmbitoare*;

* vîrstă: *tînără, coaptă*;

* comportament social: *iubitoare* 9, *înțelegătoare* 6, *autoritară* 4, *onestă* 2, *arogantă, bîrfitoare, convingătoare, cochetă, cumsecade, cumințe, devotată, educată, geloasă, guvernatoare, independentă* 2, *infantilă, imprevizibilă, înjosită, onestă* 2, *capricioasă, amăgitoare, prietenoasă*;

* calități morale: *credincioasă, fidelitate* 5, *fidelă* 4, *iertătoare, lașă, milostivă, modestă, mincinoasă, materialistă, puritate* 3, *pură* 2, *răbdătoare* 3;

* calități intelectuale: *inteligentă* 5, *înțeleaptă* 4, *ageră* 3, *isteață* 3, *creativă, deșteaptă, gînditoare, ingenioasă*;

* de temperament: *melancolică, activă, pătimașă*.

- **Utilitară**, ce conține trăsături cognitive, care exprimă atitudinea consumistă, pragmatică față de femeie: *menaj* 8, *gospodină* 6, *naștere* 4, *bucătăreasă* 4, *casă* 3, *spală* 3, *calcă* 3, *arta de a găti, sfaturi, economă, bunăstare, familială, disciplină*,

- **Mitologică** conține trăsături care reflectă imagini mitologice ale femeilor. În așa fel imaginea femeii este verbalizată prin elemente lexicale

le de genul: *creatură divină, divinitate, dar divin, fire divină, înger, înger și demon, minune, muză, Maica Maria, putere luminată, zeiță, zeitate, zână, prințesă,*

- **Comportamentală** sau de prescriere cum trebuie să tratezi o femeie: *dragoste 17, grijă 11, iubire 4, curte 3, așteptare 2, apreciere 2, admirație 2, adorație 2, dezmierdare, dedicație, discuție, diplomație, educație, lipsă de viclenie sau viceversa acțiunile nerecomandabile: discriminare, lașitate.*

În concluzie, menționăm că elogiul și denigrarea femeii au caracterizat toate epocile și toate popoarele, într-o măsură mai mare sau mai mică. Femeia a fost idealizată, dar adesea recăzută în postura de rău al societății. A fost considerată muză și mamă sublimă, toate calitățile ei fiind raportate la El, judecătorul și stăpînul.

Modernitatea a revoluționat conceptul de *femeie* în mentalitatea multor popoare, printre care și a românilor. Ne-o dovedesc și rezultatele experimentului asociativ. Studiul nostru a demonstrat, o dată în plus, că sistemul semnificațiilor conceptuale și a relațiilor în limbă este într-o schimbare continuă și reînnoire, în timp ce bazele tabloului lingval al lumii rămâne stabile și neschimbate. Cu toate acestea, începutul noului mileniu s-a

dovedit o perioadă de revedere a ierarhiei valorilor, iar modificările ce au avut loc în conținutul unui concept reprezintă o parte a unor procese de transformare mai largi din conștiința lingvală românească. Diagnosticarea, înregistrarea și analiza formelor de schimbare a conștiinței lingvale/ psihicului reprezintă o prioritate de cercetare a interacțiunii limbajului/ vorbirii și a conștiinței/psihicului în cadrul unei culturi.

Astfel, datele experimentului asociativ realizat au dovedit că actualmente imaginea femeilor se asociază la români cu răbdarea, bunătatea, hărnicia, frumusețea, dragostea (în special, maternă) și dăruirea de sine. Respondenții apreciază la femeie activismul, capacitatea a lua decizii, energia, faptul că e gospodină și mamă; calitățile morale înalte: loialitatea, compasiunea, empatia, căldura emoțională. În baza studiului, putem concluziona că, în conștiința lingvală a românilor imaginea femeilor a căpătat un caracter, preponderent, pozitiv. În timp ce feminitatea este asociată nu cu slăbiciunea, ci cu puterea, decizia, rezistența, răbdarea, dragostea, mintea și frumusețea, importanță în evaluarea conceptului de *femeie* au atît componenta de imagine și interpretatională, cît și cea informațională și enciclopedică.

Referințe bibliografice

1. Coșeriu, Eugeniu, *Limba și politică*, în *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Iași, Editura Trinitas, 2002.
2. Coșeriu, Eugen, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Iași, Editura Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.
3. Алефиренко, Н. Ф., *Современные проблемы науки о языке. Учебное пособие*, Москва, Изд-во «Флинта» – «Наука», 2009.
4. Цивьян, Т. В., *Модель мира и ее лингвистические основы*, Москва, Изд-во Книжный дом «Либроком», 2009.

